

- 1 | Kompetencje medialne
- 2 | Dozwolony użytek edukacyjny
- 3 | Wspieranie digitalizacji
- 4 | Przejrzystość przepływów finansowych
- 5 | Sprawiedliwy mechanizm egzekwowania praw
- 6 | Zabezpieczenie społeczne twórców

6 postulatów **co do roli państwa** **w rozwoju kultury** **w latach 2015-2020**

CENTRUM
CYFROWE

projekt: **polska**[®]

W roku 2020 kultura, sektor kreatywny i instytucje kultury w pełni wejdą **w erę cyfrową**. Będzie to efekt nacisku odbiorców zmieniających swe przyzwyczajenia pod wpływem nowych technologii. Odbiorcy staną się w pełni **uczestnikami kultury**, co oznacza, że nie będą jedynie bierną publicznością podążającą za ofertą artystyczną i kulturalną. Ci prosumenci doświadczeń kulturalnych zainteresowani będą formą dialogu z artystami, instytucjami i pośrednikami.

Umiejętne stymulowanie trwałych, znaczących relacji pomiędzy odbiorcami, uczestnikami i twórcami kultury jest wyzwaniem strategicznym dla resortu kultury.

1 | Przyjęcie roli podmiotu wspierającego rozkwit kultury wymaga pracy nad **kompetencjami medialnymi** uczestników kultury. Zadaniem resortu kultury jest prowadzenie programów i współpraca z ośrodkami, które kształtują te umiejętności oraz relację użytkownika z twórczością opartą na chęci wynagrodzenia twórcy.

Rozwój komunikacji i przepływu informacji dzięki Sieci ma wpływ na edukację, która musi opierać się na **dostępie do treści wspólnych dla całego społeczeństwa**. Dozwolony użytek edukacyjny powinien być adekwatny do ery cyfrowej, nie zaś wyrastać z analogowych tradycji polskiej szkoły.

3 | Instytucje kultury wchodzą w nową fazę rozwoju, zarówno instytucjonalnie jak i w relacjach z publicznością. Rolą resortu kultury jest **wspieranie przedsięwzięć digitalizacyjnych** i otwierania się tych instytucji na obecność w sieci.

Technologie umożliwiają lepsze zarządzanie przepływami finansowymi. Artyści i ich publiczność spodziewają się **większej przejrzystości w obiegach kultury**, w szczególności w pracy ważnych pośredników jakimi są organizacje zarządzania zbiorowego (OZZ).

5 | Zrównoważone podejście do prawa autorskiego, które z jednej strony chroni twórców a z drugiej umożliwia publiczności szerokie uczestnictwo w kulturze powinno uwzględniać **skuteczne i sprawiedliwe mechanizmy egzekwowania praw**. Rolą resortu kultury jest przewodniczenie temu procesowi z uwzględnieniem wszystkich stron objętych skutkami tych uregulowań.

Sami artyści są szczególną grupą zawodową, która korzysta z form zarobkowania charakteryzujących się nieregularnością dochodów. Rolą resortu kultury jest wypracowanie mechanizmu angażującego pośredników (OZZ), ubezpieczycieli i samych artystów w **tworzenie funduszy oferujących zabezpieczenia społeczne**, w szczególności emerytalne.

Postulat 1

Wzmocnienie działań na rzecz edukacji medialnej uczestników kultury

Uzasadnienie

Użytkownicy kultury nie realizują wielu swoich potrzeb i aspiracji zawodowych czy edukacyjnych ze względu na brak odpowiednich kompetencji. Kompetencje cyfrowe i medialne mają znaczenie funkcjonalne tj. nakierowane na zaspokajanie kluczowych potrzeb w różnych sferach życiaⁱ. W aktywności kulturowej kluczowe kompetencje dotyczą nie tylko znajdowania treści w sieci, czy samodzielnego ich tworzenia, ale zrozumienia uwarunkowań prawnoautorskich.

Wielu Polaków żyje w przeświadczeniu, że prawo autorskie ogranicza możliwości przetwarzania i wykorzystywania wszystkich treści dostępnych w internecieⁱⁱ. Niska znajomość takich zagadnień jak domena publiczna, licencjonowanie (także otwarte) treści, oraz prawa i obowiązki użytkowników to bariera w korzystaniu z Sieci.

Edukacja medialna jest także szansą na ugruntowanie postaw sprzyjających wynagradzaniu twórców przez ich publiczność. Badania Centrum Cyfrowego pokazują, że osoby chcące uczestniczyć w kulturze chcą także za nią płacić twórcom - to osoby kupujące dużo książek i chodzące do kina sięgają po darmowe treści w obiegach nieformalnychⁱⁱⁱ. Jest to szansa na uczestnictwo w kulturze, które godzi interesy twórców z potrzebą dostępności dóbr kultury jaką mają jej użytkownicy.

Propozycja wdrożenia postulatu

Resort kultury powinien wzmocniać wskazane wyżej trendy, poprzez umiejscowienie tych postulatów w strategii, rekomendacjach oraz w rzeczywistości regulacyjnej, którą tworzy poprzez wydawanie rozporządzeń i tworzenie programów współpracy i wspierania zadań publicznych. Współpraca z różnymi podmiotami, w tym resortami edukacji i cyfryzacji oraz NGO i wspieranie zadań publicznych powinny być zorientowane na edukowanie uczestników kultury w zakresie tego, z jakich dóbr kultury mogą korzystać nieodpłatnie, jak mogą dzielić się swoimi wytworami w otwartym systemie licencjonowania i jak mogą wynagradzać twórców gdy korzystają z dostępu do treści w sieci. Kwestie te powinny być kluczowym elementem programów nauczania edukacji medialnej zarówno w oświacie jak i w edukacji poza formalnej.

Postulat 2

Wypracowanie zasad **dozwolonego użytku edukacyjnego** sprzyjających nowoczesnej edukacji

Uzasadnienie

Dozwolony użytek edukacyjny oznacza korzystanie z materiałów objętych prawem autorskim przez nauczycieli, innych edukatorów oraz osoby uczące się bez konieczności uzyskania zgody autora, a w większości wypadków także wnoszenia opłat.

Wyjątek ten jest uzależniony od tego, czy materiały wykorzystywane są w celu dydaktycznym. Cel ten nie jest jednak zdefiniowany w ustawie. Z niejasności przepisów prawa w tym zakresie korzystają pośrednicy. Firmy reprezentujące twórców i organizacje zbiorowego zarządzania pobierają opłaty na wypadek ewentualnego naruszenia praw autorskich. Przy czym brak definicji celu dydaktycznego powoduje, że szkoły czują się zmuszone płacić gdyż nie są pewne, czy działania takie jak np. prowadzenie dyskusyjnego kółka filmowego dla uczniów realizuje cel edukacyjny czy nie.

Ponadto w wielu miejscowościach biblioteki publiczne często służą szkołom jako miejsca do realizacji zadań dydaktycznych. Podobnie działania edukacyjne są coraz ważniejszym aspektem pracy muzeów. Należy też uznać znaczącą rolę edukacyjną organizacji pozarządowych. Wszystkie powinny mieć one te same prawa w wykorzystywaniu dóbr kultury co edukatorzy i nauczyciele funkcjonujący w tradycyjnym systemie szkolnictwa. Dzisiejsze prawo stawia te instytucje i ich pracowników w gorszej sytuacji niż nauczycieli i szkoły. Prawo powinno równo traktować wszystkie instytucje publiczne i organizacje pozarządowe realizujące działania edukacyjne w sposób niekomercyjny.

Prawo nie nadąża za cyfryzacją polskiej edukacji, potrzebami wynikającymi z konieczności prowadzenia edukacji medialnej czy różnych form nauczania pozaszkolnego, takich jak edukacja domowa. Nie uwzględnia też rosnącej grupy podmiotów, które tworzą ofertę edukacyjną dla uczniów, ale także dorosłych w systemie edukacji przez całe życie (*life-long learning*).

Propozycja wdrożenia postulatu

Przeprowadzenie procesu zmierzającego do uregulowania w drodze zmiany ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych oraz we współpracy z Ministerstwem Edukacji Narodowej zakresu dozwolonego użytku edukacyjnego, uwzględniającego specyfikę nauczania z użyciem technologii cyfrowych (w szczególności w internecie) oraz wielość podmiotów oferujących kompleksowe doświadczenie edukacyjne w celach niekomercyjnych. Dodatkowo, niezbędne jest wyklarowanie definicji celu dydaktycznego.

Postulat 3

Działanie na rzecz **pełnej dostępności** polskiego dziedzictwa kulturowego w erze cyfrowej

Uzasadnienie

Skok cyfrowy dokonujący się na naszych oczach dotyczy nie tylko gospodarki ale również instytucji kultury. Technologie pozwalają na masowe udostępnienie zasobów dziedzictwa i na zniesienie geograficznych i czasowych barier dostępu. Przykładem jest Polona, cyfrowy projekt Biblioteki, która umożliwia dostęp do niemal pół miliona dokumentów, starych druków, ilustracji, wycinków i innych obiektów, do niedawna dostępnych jedynie w miejscu przechowywania i niejednokrotnie na szczególnych warunkach wynikających z ich wieku lub stanu zachowania. Dzięki tego typu przedsięwzięciom, domena publiczna może stać się cyfrowym dobrem wspólnym w ciągu najbliższych kilku lat.

Jednocześnie celem polityki digitalizacyjnej powinno być udostępnianie, w zakresie dozwolonym przez prawo, także tych zasobów, które nie są jeszcze w domenie publicznej. Dostępność dziedzictwa to proces szerszy niż samo przygotowywanie cyfrowych odwzorowań obiektów i utworów. Wiele zasobów wymaga formalnego uregulowania ich dostępności. Dotyczy to zarówno utworów osieroconych czy utworów niedostępnych na rynku. Digitalizacja, która obecnie dotyczy przede wszystkim książek i druków oraz do pewnego stopnia filmów, powinna objąć całość dziedzictwa audiowizualnego. Kluczowym zasobem są archiwa publicznego radia i telewizji. Uregulowanie ich statusu prawnego oraz stopniowa digitalizacja i udostępnianie z uwzględnieniem ograniczeń prawnoautorskich są wyzwaniem na najbliższe lata. Dostępność oznacza także dobrą ekspozycję oraz popularyzację wszystkich zbiorów.

Propozycja wdrożenia postulatu

Pełna dostępność dziedzictwa kulturowego wymaga uregulowania formalnego dostępności zbiorów. Należy wprowadzić obowiązek umieszczania digitalizowanych zasobów domeny publicznej w internecie. Dodatkowo resort kultury powinien dbać o regularne zabezpieczanie środków na wykup praw do ważnych dla kultury dzieł w celu umieszczenia ich w domenie publicznej, oraz o realizację tego wykupu w usystematyzowany sposób.

Żeby ułatwić instytucjom udostępnianie zasobów dziedzictwa, resort kultury powinien przeprowadzić rewizję przepisów o utworach osieroconych. Dodatkowo wdrożone powinny zostać nowe regulacje wzmacniające dobre rezultaty wysiłków digitalizacyjnych w polskich instytucjach i dotyczące m.in. możliwości przenoszenia utworów do domeny publicznej czy zakazu ograniczania domeny publicznej przez umowy licencyjne^{iv}. Kluczowe jest także wdrożenie zasad ponownego wykorzystania informacji sektora publicznego^v. Tutaj rolą resortu kultury jest przede wszystkim edukacja i wsparcie instytucji kultury we wdrażaniu nowych procedur.

Niezwykle istotna jest również popularyzacja tych zbiorów. Rolą resortu kultury jest dbanie o trwałe włączenie cyfrowych zasobów domeny publicznej do zmieniającego się pod wpływem technologii systemu edukacji: poprzez włączenie tej tematyki do edukacji medialnej oraz stymulowanie tworzenia otwartych zasobów edukacyjnych wykorzystujących zbiory dziedzictwa.

Postulat 4

Zwiększenie przejrzystości przepływów finansowych generujących wynagrodzenia twórców

Uzasadnienie

Organizacje zbiorowego zarządzania prawami autorskimi (OZZ) reprezentują twórców w egzekwowaniu ich praw do utworów, jakie stworzyli. Jak wskazujemy w raporcie „Polskie Organizacje Zarządzania Zbiorowego i ich dane finansowe”^{vi}, sprawozdawczość OZZ nie daje jasnych odpowiedzi na wiele pytań dotyczących ich zdrowia finansowego, ale i decyzji stojących za taką a nie inną wartością repartycji (przekazywania twórcom wynagrodzenia pobranego z rynku) w danym roku, wysokością kosztów obsługi tejże repartycji czy też co ważniejsze czasem jaki upływa od zebrania tantiem do przekazania ich twórcom.

Jeśli organizacje zbiorowego zarządzania chcą pozostać ważnym punktem odniesienia dla rekomercjalizującej się kultury i odpowiedzialnie zarządzać swoją reputacją, powinny modyfikować myślenie o swojej roli w ochronie praw autorskich. W czasach rozwoju mediów społecznościowych, elektronicznych usług płatniczych (w tym mikropłatności) znaczenie podmiotów, których głównym celem jest zbiorowe pobieranie inkaso będzie malała. Będzie to bowiem z czasem rola łatwa do zastąpienia z użyciem technologii.

Kluczowa dla przyszłości tych OZZ jest praca nad wytworzeniem przekonania społecznego, że wspieranie organizacji zbiorowego zarządu jest równoznaczne z wspieraniem twórczości jako takiej. Drogą do wytworzenia takiego przekonania jest zwiększenie transparentności przepływów znaczącego majątku jaki powierzany jest tym organizacjom. Takie możliwości stwarza im technologia, umożliwiającą też skuteczniejsze i dokładniejsze raportowanie od eksploatujących prawa autorskie.

Propozycja wdrożenia postulatu

Resort kultury powinien być gospodarzem procesu, który będzie miał na celu: i) zreformowanie systemu raportowania przepływów przez OZZ uwzględniającego specyfikę tych organizacji, ii) stworzenie systemu rozliczeń opartego o nowe technologie, który pozwoli OZZ skutecznie pozyskiwać inkaso z rynku z jednej strony, a z drugiej szybciej przekazywać wynagrodzenie twórcom.

System ten powinien zostać zaprojektowany przy udziale wszystkich zainteresowanych stron: OZZ, przedstawicieli podmiotów eksploatujących prawa autorskie ale także użytkowników końcowych. Powinien umożliwiać standaryzację systemu zliczania należności i przypisywania ich do konkretnych eksploatowanych utworów, a w rezultacie do konkretnych uprawnionych.

Wydaje się, że stworzenie takiego systemu powinno leżeć w obszarze samoregulacji sektora, ponieważ służy interesowi wszystkich jego uczestników. Jednak rola Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego w prowadzeniu procesu pomiędzy różnymi interesariuszami jest niezwykle ważna, ponieważ pozwoli to na dyskusję na neutralnym gruncie i wypracowanie rozwiązań godzących potrzeby i interesy różnych stron.

Postulat 5

Nowy system egzekwowania praw autorskich

Uzasadnienie

W wyroku z 23 czerwca 2015 r. Trybunał Konstytucyjny uznał za niekonstytucyjny jeden z głównych przepisów regulujących roszczenia za naruszenie praw autorskich. Treść uzasadnienia wyroku poddaje w wątpliwość zgodność z konstytucją innych przepisów prawa autorskiego dotyczących roszczeń związanych z naruszeniami. Samo orzeczenie doprowadziło do wyeliminowania z systemu prawnego często nadużywanych przepisów.

Z drugiej jednak strony, w systemie przepisów regulujących zagadnienie ochrony praw autorskich przed naruszeniami powstała luka, która będzie musiała zostać uzupełniona. Przed Parlamentem VIII kadencji stać będzie trudne wyzwanie ponownego, kompleksowego uregulowania zagadnień związanych z egzekwowaniem praw autorskich. Zadanie to będzie tym ważniejsze, że nowe regulacje powinny uwzględniać również odpowiednie przepisy prawa europejskiego, w tym przepisy dyrektywy 2004/48 o egzekwowaniu praw własności intelektualnej.

Propozycja wdrożenia postulatu

Resort kultury powinien zainicjować szeroką debatę publiczną nad zagadnieniem egzekwowania praw autorskich i innych praw twórców. Celem powinno być stworzenie sprawiedliwego, sprawnie funkcjonującego systemu, który będzie uwzględniać interesy nie tylko środowisk skupionych wokół twórców i podmiotów sektora kreatywnego (wydawców, producentów), ale także podmiotów uczestniczących w procesie dystrybucji dóbr kultury oraz samych uczestników kultury.

W debacie tej rolą resortu kultury jest odpowiedzialność za tematykę szeroko pojętego zarządzania i ochrony praw własności intelektualnej, a nie wyłącznie reprezentowanie interesów twórców. Debata powinna zmierzać do tworzenia polityk publicznych opartych na dowodach w postaci opracowań i analiz związanych z dostępem do dóbr kultury oraz ochroną praw twórców. W ten sposób nowe regulacje będą stanowić rozsądny kompromis pomiędzy obiema wartościami.

Nowe rozwiązania powinny objąć cały system sankcji, w tym analizę celowości utrzymywania powszechnych sankcji karnych za naruszenie praw autorskich czy zagadnień związanych ze swobodnym uznaniem sędziowskim. Celowe byłoby również, aby jednym z wątków w dyskusji był pomysł powołania wyspecjalizowanych Sądów ds. ochrony praw autorskich, powołanych do rozstrzygania spraw z tego zakresu.

Postulat 6

Stymulowanie systemowych rozwiązań dla dostępu twórców do ubezpieczeń społecznych

Uzasadnienie

Zmiany na rynku kreatywnym: nowe praktyki konsumenckie, rozwój technologii i transformacja jaką przechodzą aktorzy tego rynku, stanowią wyzwanie dla wszystkich jego uczestników. Szczególną grupą są artyści, którzy korzystają z rozmaitych modeli zarobkowania: ze sprzedaży utworów ale też z eksploatacji praw autorskich.

Umowy zawierane z artystami rzadko mają inną formułę niż cywilno-prawną. Inaczej niż w przypadku stosunku pracy, umowy o dzieło przenoszą odpowiedzialność za opłacanie składek na ubezpieczenia społeczne wyłącznie na artystów i twórców. Nieregularność tych przychodów nie pozwala często na systematyczność w odprowadzaniu składek. Powoduje to w dłuższym okresie pauperyzację tych grup zawodowych, które nie mogą korzystać z ubezpieczeń i ze świadczeń emerytalnych w zakresie w jakim obejmują one osoby z odpowiednio długim stażem wynikającym ze stosunku pracy.

Koniecznością jest opracowanie i wdrożenie mechanizmu ubezpieczeń społecznych, który uwzględniałby specyfikę zarobkowania tej grupy zawodowej, strukturę kosztów jakie ponoszą na prowadzenie działalności twórczej oraz nieregularność ich przychodów. Z drugiej strony mechanizm ten powinien angażować pośredników, którzy przekazują twórcom wynagrodzenia z różnego tytułu, tak by uniknąć zjawiska całkowitego uspołecznienia tych kosztów i w rezultacie dodatkowego obciążenia budżetu państwa.

Propozycja wdrożenia postulatu

Resort kultury powinien przeprowadzić proces mapujący specyfikę zarobkowania twórców i uwzględniający rolę pośredników, w tym organizacji zbiorowego zarządzania. Następnie należy rozważyć mechanizmy funkcjonujące w innych krajach, które zapewniają twórcom dostęp do zabezpieczeń społecznych różnego rodzaju, w tym ubezpieczeń emerytalnych. W dialogu społecznym uwzględniającym organizacje zbiorowego zarządzania oraz innych pośredników ale także ubezpieczycieli (państwowego i prywatnych), należy wypracować system, który angażowałby tych pośredników w tworzenie stosownych mechanizmów i gromadzenie funduszy.

Dla przykładu, wydaje się celowym rozważenie systemu potrąceń od przekazywanych wynagrodzeń z tytułu np. eksploatacji praw autorskich i przekazywanie tak zebranych kwot do funduszu o charakterze indywidualnym bądź wzajemnościowym. Rolę „poborcy” mogłyby pełnić organizacje zbiorowego zarządzania przekazujące zebrane fundusze ubezpieczycielowi, jako że zarządzanie mechanizmem tego rodzaju musiałoby podlegać reżymowi certyfikowania i kontroli właściwemu dla tego rodzaju działalności ubezpieczeniowej. Ostateczna zasadność takiego rozwiązania wymaga oczywiście dalszych badań i zaangażowania partnerów społecznych w wypracowywanie skutecznych rozwiązań.

Informacje dodatkowe

Centrum Cyfrowe to *think-and-do tank* zajmujący się wpływem nowych technologii na społeczeństwo. Analizujemy w jaki sposób obywatele i instytucje realizują swój osobisty i profesjonalny potencjał wykorzystując do tego ICT. Prowadzimy badania jakościowe, modelujemy rozwiązania prawne i rekomendacje dla polityk publicznych, tworzymy narzędziowniki oraz metodologie pracy z treściami cyfrowymi. W pracy z partnerami i w rzecznictwie kierujemy się filozofią otwartości. Wypracowując lepsze dopasowanie prawa do nowej rzeczywistości i prowadząc instytucje tam, gdzie są ich użytkownicy, przetączamy społeczeństwo na cyfrowe.

kontakt:

Marcin Serafin, szef działu polityk publicznych mserafin@centrumcyfrowe.pl

autorzy:

Anna Mazgał, Alek Tarkowski, Marcin Serafin

data opracowania:

14 sierpnia 2015

Informacja o licencji

Dokument jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie Autorstwa 3.0 Polska, pewne prawa zastrzeżone na rzecz autorów i Centrum Cyfrowego Projekt: Polska. Pełna treść licencji jest dostępna na stronie creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl. Zezwala się na dowolne wykorzystywanie treści publikacji pod warunkiem wskazania autorów oraz podania informacji o licencji.

Przypisy

ⁱ "Analiza doświadczeń oraz identyfikacja dobrych praktyk w obszarze wspierania rozwoju kompetencji cyfrowych w kontekście przygotowania szczegółowych zasad wdrażania Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa na lata 2014–2020 oraz koordynacji celu tematycznego 2", raport Centrum Cyfrowego i WISE na zlecenie Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju, 2015 (redakcja: dr Alek Tarkowski, dr. Justyna Jasiewicz, Sonia Buchholtz), http://www.polskacyfrowa.gov.pl/media/5180/RK_kompetencje_cyfrowe.pdf (dostęp w dn. 12.08.2015)

ⁱⁱ "Prawo autorskie w czasach zmiany", badanie Centrum Cyfrowego 2013, (autorzy raportu: dr Alek Tarkowski, Michał Danielewicz), prezentacja wyników: <http://centrumcyfrowe.pl/strony/prawoautorskie/?lang=pl> (dostęp w dn. 12.08.2015)

ⁱⁱⁱ "Obiegi kultury. Społeczna cyrkulacja treści w formatach cyfrowych", badanie Centrum Cyfrowego 2011, (autorzy raportu: prof. Mirosław Filiciak, dr Justyna Hofmokl, dr Alek Tarkowski) prezentacja wyników: <http://obiegikultury.centrumcyfrowe.pl/mashup/> (dostęp w dn. 12.08.2015)

^{iv} Więcej informacji: "Prawne aspekty digitalizacji i udostępniania danych muzealnych przez internet", ekspertyza Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów, 2015, we współpracy z ekspertami Centrum Cyfrowego: dr Alkiem Tarkowskim i mec. Heleną Rymar <http://nimosz.pl/pl/wydawnictwa/wydawnictwa-nimosz/prawne-aspekty-digitalizacji-i-udostepniania-danych-muzealnych-przez-internet> (dostęp w dn. 12.08.2015)

^v Więcej informacji: "Ponowne wykorzystanie informacji publicznej - nowe wyzwanie dla instytucji kultury", Katarzyna Rybicka, dr Alek Tarkowski, mec. Helena Rymar, Centrum Cyfrowe 2014 <http://centrumcyfrowe.pl/czytelnia/ponowne-wykorzystanie-informacji-publicznej-nowe-wyzwanie-dla-instytucji-kultury/> (dostęp w dn. 12.08.2015)

^{vi} Strycharz, Jan; Maźnica, Łukasz; Mazgał, Anna; „Polskie Organizacje Zarządzania Zbiorowego i ich dane finansowe”, Centrum Cyfrowe 2015, <http://centrumcyfrowe.pl/czytelnia/polskie-organizacje-zarzadzania-zbiorowego-i-ich-dane-finansowe/> (dostęp w dniu 12.08.2015)